

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תש"פ, 2020, שאלון: 22281

מוגש ע"י מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שתי שאלות חייבות לכלול קטע מקור

פרק ראשון

בפרק זה על הנבחן לענות על שאלה אחת בנושא שלמד: **בית שני** (שאלות 1-3) **אן ערים וקהילות בימי**

הביניים: בגדד (שאלות 4-6) **אן פראג** (שאלות 7-9)

ממדינת מקדש לעם הספר – בית שני

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- מקור – הממלכה החשמונאית

סעיף א'

על פי מה שלמדתי, השליטים החשמונאים נקטו במדיניות גיור מתוך הרצון להקים מדינה יהודית עצמאית, טהורה מפולחנים של עבודת אלילים ובכך לקבע את אופייה היהודי של הארץ. מדיניות זו מביאה לידי ביטוי את הקנאות הדתית של המלכים החשמונאים לפיה כל ארץ ישראל חייבת להיות מיושבת על ידי יהודים ואין מקום לעמים לא יהודים בה.

מדיניות הגיור נבעה מכך שהשליטים החשמונאים כבשו שטחים רבים על מנת להגדיל את אוכלוסיית הממלכה ובכך להעצים את כוחה הכלכלי והביטחוני. אלא שהאוכלוסייה הכבושה לא הייתה יהודית, ולכן על מנת להשלים תהליך זה, נקטו חלק מהשליטים החשמונאים מדיניות של גיור.

על פי הקטע, שני גורמים שסייעו למדיניות הגיור הם:

1. נטייה חיובית של האוכלוסייה המקומית אל היהדות והיהודים בגלל קירבה תרבותית: מדובר בנטייה שהייתה רווחת בקרב חלקים נרחבים של האוכלוסייה השמית המקומית (לדוגמא - האדומים). הסיבה לכך הייתה שמדובר בעמים בעלי נקודות דמיון תרבותיות: "לא היה מחסום שפה בינם לבין היהודים, שכן הלשון הארמית הייתה משותפת לאלה וגם לאלה". כלומר, העובדה שמדובר בעמים שהיו קרובים מבחינה תרבותית ליהדות, הייתה גורם מסייע לגיור של אותם עמים.

2. אינטרס פוליטי משותף: וכמו שבא לידי ביטוי בקטע – "אינטרס משותף לסלק את השלטון הסלווקי" ובכך לדחוק את ההשפעות ההלניסטיות מהארץ. ערי הפוליס ההלניסטיות ניצלו חלק מהאוכלוסייה המקומית ולכן אוכלוסייה זו התנגדה לשלטון הזר. "מבחינה זו ראו האדומים את השלטון היהודי במשחרר ולא ככובש".

גורם אחד שעיקב את מדיניות הגיור:

התנגדות האוכלוסייה המקומית – מדובר בעיקר בתושבי הערים ההלניסטיות שהיו רחוקים מבחינה תרבותית מהיהודים והיהדות ולכן התנגדו לגיור – "דוגמא לכך הם הערים מרשה ואדורים באדום שנהרסו... גם אזרחי ערים הלניסטיות אחרות גילו בהמשך התנגדות עיקשת ליהודים". על פי הקטע, הערים שהתנגדו לגיור נכבשו בכוח, חלקן נהרסו והתושבים שלהן גורשו ממקומם.

סעיף ב'

שתי סיבות לשינוי במעמד השליטים החשמונאים:

1. בתחילת דרכם, החשמונאים הוגדרו ככוח מורדים או שליטים מטעם עצמם. לאט-לאט הם קיבלו הכרה בינלאומית – תחילה כמייצגים את העם היהודי, ומאוחר יותר כשליטים בפועל של א"י. השליטים החשמונאים החזיקו בשלושה תארים: נשיא - ראש העם. כוהן הגדול - מנהיג דתי (וזאת על אף שלא היו כשרים מבחינת הדתית לשרת במשרה זו) ומנהיג צבאי.

2. בהמשך שלטונם, נטלו לעצמם החשמונאים את התואר "מלך". המעבר לתואר זה, אפשר לחשמונאים לשלוט שלטון יחיד ומוחלט בדומה לצורת השלטון ההלניסטית שהייתה מקובלת בסביבה.

דוגמא לשינוי במעמד השליטים החשמונאים:

אלכסנדר ינאי היה המלך הראשון שטבע מטבעות עם כיתוב בעברית ויוונית כאחד, ועליהם התואר מלך. הנפקת מטבעות עם שם המלך היא ביטוי לריבונות בעולם ההלניסטי. אך בשונה ממטבעות הלניסטיים בממלכות אחרות, לא הופיע על מטבעותיו של ינאי הדיוקן שלו כדי לא להרגיז את בני עמו (שכן הדבר מנוגד לאיסור "לא תעשה לך צלם וכל תמונה").

אלכסנדר ינאי החזיק בסמכויות בלתי מוגבלות וריכוזית כנהוג בקרב מלכים הלניסטיים אחרים. בתקופתו ירדה חשיבותה של אסיפת העם ומועצת הזקנים היהודים (מהלך שעורר התנגדות בקרב קבוצות בעם) והמלך הפך להיות מי שמקבל את רוב ההחלטות בעצמו.

שאלה 2- הורדוס "מלך חסות"

סעיף א'

"מלך חסות" הוא שליט מקומי שממונה על ידי האימפריה הרומית על מנת לשלוט בתא שטח מסוים ברחבי האימפריה. מלך החסות מקבל את השלטון מידי הרומאים ועליו להיות כפוף ונאמן להם. מינוי של מלך חסות הוא חלק ממדיניות השלטון העקיף של הרומאים.

סמכויותיו וחובותיו של מלך חסות:

- קיבל היתר להחזיק צבא משלו (התחייב לסייע לרומא במלחמותיה).
- נהנה מאוטונומיה בענייני משפט וכלכלה.
- נדרש להתחייב לשמור על הסדר במחוז שלטונו.
- התחייב לשלם לרומא מסים.
- לא נהנה מהסמכות לנהל מדיניות חוץ עצמאית.

שני שיקולים של הרומאים למנות מלך חסות ביהודה: (יש להציג שניים מבין הבאים):

1. נאמנות לרומא: הרומאים הבינו שמלך חסות שמולך מטעמם, ישרת אותם בנאמנות ללא תנאי מאחר והוא תלוי בחסדיהם - השלטון שלו מבוסס על תמיכתם בו. לדוגמא: כאשר הרומאים ממנים את הורדוס להיות מלך חסות על יהודה, העובדה שהוא אינו בן צאצא חוקי של ממלכת החשמונאים או של שושלת בית דוד, הופכת אותו לתלוי בתמיכה שלהם ולכן גם נאמן להם בצורה מוחלטת.
2. מניעת חיכוכים ומרידות: הרומאים ידעו שהמלכת מלך מקומי מיהודה, תמנע מהם מגע ישיר וחיכוכים עם האוכלוסייה היהודית בנושא של גביית מיסים ושליטה על הסדר. מנהיג יהודי ידבר בשפת העם, נוהג על פי מנהגי העם וייתן ליהודים תחושה שהוא מייצג אותם. מינוי מלך חסות ביהודה מעבר לעם מסר של רצון טוב מטעם השלטון בכך שמינה מלך מתוך העם עצמו.
3. הטמעת התרבות ההלניסטית: האימפריה הרומית שאפה להטמיע את התרבות שלה (התרבות ההלניסטית) בקרב העמים שכבשה וכך גם ביהודה. לכן, מלך מקומי שתומך בתרבות ההלניסטית, יכול להטמיע אותה בצורה "טבעית" יותר בדרך של דוגמא אישית, מאשר מלך ממוצא זר שעלול לעורר התנגדות. הורדוס לדוגמא, שאהד והעריץ את התרבות ההלניסטית, היה מתאים לשמש כמלך חסות ופעולותיו, מנהגיו ומפעליו הבנייה שלו, מוכיחים שאכן פעל רבות כדי להטמיע את התרבות הרומית ביהודה.

סעיף ב'

שלטונו של הורדוס עורר התנגדות בעם היהודי ממספר סיבות (יש להסביר שלוש):

1. הורדוס היה נאמן לרומא ולשליטיה המתחלפים: הוא הקפיד על צייתנות מוחלטת לשליט רומא, בנה מקדשים לכבוד הקיסרים שהתחלפו בזמן כוהנתו ואף קרא ערים שהקים על שמם (קיסריה ליליוס קיסר, טבריה לקיסר טיבריוס). הוא אף השתתף בעצמו בפולחן הקיסר ואף זכה לתואר "אוהב הקיסר" ו"אוהב הרומאים". רבים בקרב העם היהודי, התנגדו לשליט שבא מטעמם אך נאמן יותר לתרבות ההלניסטית מאשר לתרבות היהודית.
 2. התמיכה של הורדוס באוכלוסייה ההלניסטית בא"י: הורדוס ראה עצמו שליט הלניסטי, ולכן העניק לחצר המלכות שלו אופי הלניסטי (לדוגמא: נערכו בה משתאות והצגות תיאטרון). רבים מאלה שעבדו לצידו (שרים, שומרי ראשו, מזכיריו והמחנכים של ילדיו) היו ממוצא רומא. השפה הרומית הייתה שפת הממשל בחצר הורדוס ואף הכתובות על מטבעות הורדוס היו ברומית. הוא אף בנה ערים הלניסטיות, עם מקדשים, שווקים, גימנסיונים (מוסדות חינוך), מרחצאות ותיאטראות. מהלך זה עורר את התנגדות היהודים נגד הורדוס כיוון שהקמת ערים הלניסטיות החלישה את מאפייני התרבות היהודית בא"י. בשנות שלטונו של הורדוס, האוכלוסייה היהודית נדחקה לשוליים על חשבון האוכלוסייה ההלניסטית.
 3. הורדוס פגע במבנה ההנהגה היהודית כאשר התערב בסדרי הכהונה והסנהדרין: משרת הכהונה הגדולה הייתה המשרה השלטונית הרמה ביותר בעם היהודי, והקנתה סמכויות פוליטיות לצד סמכויות דתיות. הורדוס ראה במשרת הכוהן הגדול מוקד של כוח פוליטי מאיים שיש להחלישו. הוא ביטל את העברת המשרה מאב לבנו בניגוד למסורת היהודית שראתה בכהונה הגדולה משרה לכל החיים. הורדוס מינה את הכהן הגדול על פי ראות עיניו. במידה והכהן הגדול לא מילא את ציפיותיו, החליף אותו הורדוס על פי שיקול דעתו. כך הפכה המשרה הרמה ביותר בעם היהודי למשרה פקידותית התלויה בשיקול דעתו של הורדוס. בנוסף – כך הבטיח הורדוס את תלותם של הכהנים הגדולים בו.
- הסנהדרין הייתה הרשות המחוקקת, השופטת והמבצעת בתקופת בית שני. הורדוס החליש את כוחה, צמצם את תחומי פעולתה, ביטל את סמכויותיה ודחק אותה לגמרי ממעמדה של שותפה בשלטון. במקום זאת, הוא הרכיב מקרב "מקורביו" מעין מועצה פרטית שניהלה "יחד" איתו את הנושאים המשפטיים

ביהודה. בכך ביטא הורדוס את הגישה שאפיינה מלכים הלניסטיים לפיה המלך הוא השליט היחיד, ומוסדות הדת כפופים לו.

שתי התערבויות אלה, הובילו להתנגדות בעם בקרב הורדוס, שכן בכך הוא בעצם פגע במוסדות השלטון היהודים – כאלה שהיו סמל עבור העם.

(ניתן להתייחס גם לעובדה שהורדוס לא היה מלך "חוקי" מבחינת העם היהודי. הוא גם היה אדומי שהתגייר וגם לא היה מזרע בית דוד (ואפילו לא שייך לשושלת החשמונאים).

שאלה 3- "המרד הגדול" ותוצאותיו

סעיף א'

- המתנגדים למרד היו עשירי העם: קבוצה שהרוויחה מהקשר עם הרומאים ונהנתה משלטונם. כמו כן, הם לא האמינו כי מאבק צבאי נגד האימפריה הכי גדולה בעולם יכול להצליח.
- בנוסף, התנגדו למרד מי שנחשבו המתונים: בראשם עמדו משפחות הכהונה הגדולה והמנהיגים הרוחניים של העם. קבוצה זו הבינה שאם יפרוץ מרד הוא יסתיים באסון נורא. הם ניסו לעצור את המרד ולהחזיר את הסדר לירושלים. היה ברור להם שמאבק צבאי נגד רומא הוא חסר סיכוי ותוצאותיו יהיו קשות מאוד ליהודים.
- נימוקי המתנגדים למרד (יש להציג שניים מבין הבאים):
- אין ליהודים מספיק כסף, נשק וחיילים כדי להביס את הרומאים. צבא המתנגדים חלש בהרבה מצבא רומא.
 - מרד יוביל לחורבן: המלחמה תסתיים בטבח היהודים. הנשים והילדים יילקחו לעבדות, ובית המקדש ייהרס.
 - בזמן מלחמה לא ניתן לקיים המצוות, לכן ה' לא יעמוד לרשות העם היהודי.
 - אין טעם לצאת למרד רק בגלל נציב אחד שנוא. הנציבים מתחלפים כל הזמן ולא כולם פוגעים בדת היהודית באותה מידה. לכן יש לחכות עד יעבור זעם ולא לשבור את הכלים.
- התומכים במרד היו הקנאים, הם היהודים שיצאו למרד והובילו אותו לסופו המר. המכנה המשותף להם היה הקנאה לה'. הקיצוניים מבין הקבוצות הייתה הקבוצה הסיקריקית. הם שאפו למאבק צבאי ברומאים וגייסו רבים מהעניים לצידם. מיד עם תחילת המרד שרפו את ארכיון ירושלים, שבו היו כל שטרי החוב. בכך הצליחו להעביר לצידם עניים רבים ששמחו על שריפת העדות לחובם. הקנאים התמודדו עם מאבקים פנימיים שנמשכו לאורך רוב תקופת המרד. גם בתוך ירושלים הנצורה על ידי הרומאים המשיכו להיאבק ביניהם על ההנהגה ולרצוח אחד את השני. אחד ממנהיגי הסיקריים היה אלעזר בן יאיר, שברח עם אנשיו מירושלים בעקבות המאבקים בין הקנאים תוך כדי המרד, למבצר מצדה.
- נימוקי התומכים ביציאה למרד (יש להציג שניים מבין הבאים):
- לאומי - הסיקריים טענו שאסור ליהודים לוותר על חירותם, וכי המוות עדיף על השעבוד. חובתם של היהודים למרוד במי שמנסה לשעבדם.
 - לאומי דתי - אלוהים לצדנו בכל מקרה, הוא יעזור לנו במרד.
 - פוליטי-דתי - באותה תקופה, המאה ה-1 לספירה, החלה האימפריה הרומית לגלות סימני חולשה - קיסרים נרצחו והוחלפו בזה אחר זה, ברחביה פרצו מספר מרידות והיא כשלה במלחמה מול האימפריה השכנה - הפרתית. תומכי המרד ראו במציאות זו סימן מאלוהים שהרומאים עומדים ליפול, המשיח מתקרב וכי יש הזדמנות למרד.

סעיף ב'

חורבן בית המקדש הוביל למשבר עמוק בחברה היהודית מהסיבות הבאות (יש להציג שתיים):
אווירת ייאוש ומשבר רוחני:

האבל הכבד לאור חורבן בית המקדש הוביל לאימוץ חיים סגפניים ומנהגי אבלות על בסיס קבוע. בקרב העם פשטה תחושה לפיה נטש האל את העם בכך "שהרשה" להחרב את בית משכנו במקום לסייע למורדים. תחושת הייאוש, הובילה לעתים לקריאה בהתרסה כנגד אלוהי ישראל. לכל אלה ניתן להוסיף את הסבל הרב שחווי היהודים עקב תקנות הכיבוש החדשות של הרומים: המיסים הכבדים, הפקעת הקרקעות ועבודות כפייה.

משבר הדתי:

חורבן בית המקדש סימל כעת סכנה לאפשרות להמשיך לקיים אורח חיים יהודי. החגים והמועדים של עם ישראל הושתתו על הפולחן בבית המקדש, וכעת משחרב לא ניתן לציין אותם כבעבר. הקרבת הקורבנות בבית המקדש לדוגמא, הייתה חלק מרכזי בכפרה על חטאים בקרב העם. כעת הועלה חשש שהיהודים לא יוכלו לכפר על חטאיהם. מצוות העלייה לרגל לבית המקדש 3 פעמים בשנה, שחיזקה את תחושת האחדות בעם, הופסקה גם היא. אחד החששות המרכזיים היה, כי יהודים רבים ינטשו את היהדות ויצטרפו לזרמים דתיים אחרים (למשל לנצרות שהחלה להיות כוח עולה), כיוון שלא ניתן יותר לקיים מצוות.

המשבר בתחום מוסדות ההנהגה ומשבר חברתי:

חורבן בית המקדש פגע במוסדות ההנהגה היהודית (הסנהדרין והכהונה הגדולה) ואיים להותיר את העם היהודי ללא מנהיגות מדינית, דתית ומשפטית. בית המקדש ליכד את העם היהודי בזכות העלייה לרגל לירושלים 3 פעמים בשנה. כעת לא נותר מה שימשיך את תחושת האחדות בעם – לא המוסד עצמו, ולא הנהגה מאחדת, ונוצרה סכנה שהעם היהודי יתפורר ויפסיק להתקיים.

פרק שני

לאומיות וציונות

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 10-13

שאלה 10- מקור – מאפייני התנועה הלאומית

סעיף א'

המאפיינים המלכדים את בני אותו לאום הם (יש להציג שלושה מבין הבאים ולקשר רק שניים מבין המאפיינים לשיר "התקווה")

1. שאיפה משותפת למדינה עצמאית של הלאום: רעיון הלאומיות דחף את העמים להתלכד סביב הרעיון שמגיע לעם עצמאות וריבונות משלהם. השאיפה המשותפת, להקים שלטון עצמאי במולדת דרכו יממש העם את ערכיו הייחודיים, ליכדה את העם. בשיר התקווה בא לידי ביטוי מאפיין זה במשפט: "להיות עם חופשי בארצנו" שמשמעותו – שאיפה לעצמאות של העם היהודי בארצו.
2. זיקה למולדת: המולדת היא השטח בו התגבש הלאום. זו פיסת אדמה שהקשר אליה הוא רגשי: המולדת מעוררת רגשות של אהבה, געגוע, גאווה ואחדות. זהו שטח לו מיוחסת ההיסטוריה של העם – כלומר על אדמת המולדת התרחשו הסיפורים ההיסטוריים המרכזיים של בני הלאום ובה קבורים גדולי האומה. אדמת המולדת נחשבת ל"רכוש" ציבורי של כל בני הלאום.

בשיר התקווה בא לידי ביטוי מאפיין זה במשפטים: "ארץ ציון וירושלים" ו- "עין לציון צופיה", שכן ציון היא המולדת ההיסטורית של העם היהודי.

3. עבר משותף (היסטוריה): לכל עם יש "סיפור" היסטורי משותף, גיבורים היסטוריים ועבר מפואר אותו הלאום מבקש להשיב. האופן בו כל פרט בלאום רואה את הסיפור ההיסטורי של העם שלו, כסיפור ההיסטורי האישי שלו, נקרא "זיכרון קולקטיבי".

בשיר התקווה בא לידי ביטוי מאפיין זה במשפט: "התקווה בת שנות אלפיים" - מציטוט זה ניתן להבין הסיפור המשותף של העם היהודי והקשר שלו לארצו (וגם השאיפה לעצמאות) הם בני אלפיים שנה. כלומר, לעם היהודי יש היסטוריה משותפת שליכדה אותו במשך שנים רבות.

ניתן להתייחס גם למאפיינים הבאים: שפה לאומית - ולהתייחס לכך שהשיר התקווה נכתב בשפה העברית. סמלים - להתייחס לכך שירושלים היא לא רק עיר, אלא גם סמל של אחדות וקדושה בקרב העם היהודי.

סעיף ב'

שתי נקודות הדמיון בין התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 ובין התנועה הלאומית היהודית בראשית דרכה הן (יש להציג שתיים מבין הבאות):

1. מטרות ויעדים של התנועה הלאומית: התנועה הציונית בדומה לתנועות לאומיות באירופה, שאפה לאותן מטרות: הקמת מדינת לאום עצמאית וריבונית בשטח המולדת.
2. מנהיגי התנועות הלאומיות: בדומה למאפייני מנהיגי התנועות הלאומיות באירופה, גם מנהיגי התנועה הציונית היו כריזמטיים, חילוניים, מודרניים, משכילים וממעמד הביניים. דוגמא מובהקת לכך הוא הרצל שהיה משכיל בדעותיו ועיסוקיו (ד"ר למשפטים ועיתונאי), ממעמד הביניים ובעל כריזמה שאפשרה לו להקים תנועה לאומית ולהיפגש עם מנהיגים רבים באירופה.

3. דפוסי הפעולה: דפוסי הפעולה של התנועה הציונית דומים לאלו של התנועות הלאומיות באירופה:
 - טיפוח תודעה לאומית: גם התנועה הציונית וגם התנועות הלאומיות באירופה פעלו על מנת להפיץ את התודעה הלאומית בקרב ההמונים. במסגרת פעילות זו התנועות השתמשו בסמלים לאומיים, החיו את השפה לאומית, הפיצו ספרות ושירה שהיללה את העבר המפואר ואת אהבת המולדת. התנועות הלאומיות פיתחו מערכת חינוך לאומית שטיפחה את ההיסטוריה הלאומית תוך שימוש במיתוסים.
 - הקמת מסגרות לאומיות: המסגרות הלאומיות היו האמצעי המארגן בדרך להקמת מדינת לאום. דוגמאות למסגרות לאומיות: הקמת תנועה לאומית רשמית, קונגרסים, תנועות נוער ועוד. דוגמא: הרצל מקים את התנועה הציונית ומאציני מקים את "איטליה הצעירה".
 - פעילות דיפלומטית: מנהיגי התנועות הלאומיות נעזרו בכוחות מדיניים חיצוניים כדי להשיג את מטרותם. הם פעלו באמצעות בריתות עם מדינות בעלות אינטרס זהה במאבק נגד אויב משותף. בתנועה הציונית היה זה הרצל שפעל להשגת צ'רטר ממעצמות אירופה. באיטליה היה זה כאבור שכרת ברית עם צרפת בכדי להביס את אוסטריה.

*** ניתן להתייחס גם לגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות.

הבדל בין התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 ובין התנועה הלאומית היהודית בראשית דרכה הוא (יש להציג אחד מבין הבאים):

1. היעדר טריטוריה: בניגוד לתנועות לאומיות באירופה, שהתאמצו לממש את שאיפותיהם הלאומיות בשטח בו ישב רוב הלאום, היהודים לא ישבו על אדמת המולדת שלהם. ארץ ישראל לא הייתה בהישג יד כיוון שהייתה בשליטה עות'מנית. כך נוצר מצב מאתגר בו פעילות התנועה הלאומית היהודית לא התרחשה בארץ ישראל, אלא באירופה. היהודים היו תלויים בגורמים חיצוניים בכדי להשיג את מולדתם (באמצעות צ'רטר), בעוד לאומים באירופה שישבו על אדמת המולדת יכלו להיאבק כדי להשיג אותה.

2. פיזור היהודים: התנועה הציונית פעלה בקרב יהודים שהיו מפוזרים במקומות שונים בעולם ולכן היו ביניהם הבדלים רבים כמו שפה, תרבות ומגוון דעות. הפיזור יצר גם קושי לוגיסטי בארגון של התנועה וגם בגיבוש תודעה לאומית אחידה (היסטוריה, מיתוסים, פולקלור וכו')
3. היעדר שפה משותפת: השפה היא מרכיב חשוב בלאומיות ובתקשורת של בני הלאום. בעזרתה ניתן לאחד את העם ולייחד אותו מלאומים אחרים. לא כל העם היהודי דיבר באותה שפה. יהודי אשכנז דיברו את שפת מקום מושבם ויידיש; יהודי צפון אפריקה דיברו את שפת המקום ולדינו; ובמדינות ערב האחרות דיברו בעיקר ערבית בניב המקומי. העברית נחשבה באותה עת לשפת התפילה, שפת הקודש. העדר שפה לאומית אחידה, יצר קושי בגיבוש הלאומי. כידוע, העברית הפכה לשפה לאומית לכלל היהודים רק בשלבים מאוחרים יותר.
4. חילוקי דעות בתוך העם היהודי: התנועה הציונית התמודדה מול שתי קבוצות בתוך העם היהודי שהתנגדו לעצם הרעיון הציוני: היהודים המשתלבים, שרצו להישאר בארצות בהן חיו וחששו שיאולצו לעזוב אותן. יהודים אלו, ראו ביהדות דת ולא לאום, ואימצו את הזהות הלאומית המקומית; היהודים האורתודוקסים (הדתיים), אשר ראו בעליה לארץ ישראל חטא, ובחרו באורח החיים הגלותי שהתבטא בציפייה לבוא המשיח.
- *** ניתן להתייחס גם לגורמי הצמיחה הייחודיים של התנועה הציונית.

שאלה 11- מקור – המאבק למימוש יעדי הלאומיות

סעיף א'

הגורמים שעיקבו את המאבק הלאומי באיטליה הם (יש להביא שניים מבין הבאים):

1. חילוקי דעות פנימיים בין מנהיגי האיחוד: מאצ'יני וגריבלדי שרצו באיחוד איטליה כרפובליקה לבין ויטוריו עמנואלה השני מלך פיימונט-סרדיניה וכאבור ראש ממשלתו, ששאפו לאחד את איטליה כמונרכיה (מלוכה). היעדר הסכמה בין שתי קבוצות מנהיגים לאומיים, עיכבה את שיתוף הפעולה ביניהם ולכן גם עיכבה את איחודה של איטליה.
2. התנגדות האפיפיור: האפיפיור, מנהיג הכנסייה הקתולית ששלט במדינת האפיפיור במרכז איטליה, זכה לגיבוי בארצות הקתוליות מחוץ לאיטליה. הוא חשש שהאיחוד יערער את מעמדו ויחליש את השפעתו הדתית, ולכן התנגד לו. כמו כן, האפיפיור ומוסד הכנסייה, התנגדו לרעיונות החילוניים של התנועות הלאומיות ומנהיגיהן.
3. אוסטריה: הקיסרות האוסטרית שלטה על שטחים נרחבים בצפון איטליה ונלחמה בתהליך האיחוד שדרש בחזרה את שטחי שליטתה.
4. הפיצול החברתי-תרבותי-מדיני: איטליה הייתה מפוצלת מאות שנים בין נסיכויות וממלכות שונות. היה זה גם פיצול תרבותי בין דרום עני וצפון מפותח כלכלית, וגם פיצול לשוני שהיה צורך לגשר גם עליו. היעדר הלכידות התרבותית עיכב את לכידות העם במאבק לאומי משותף.

סעיף ב'

המחלוקת ביישוב היהודי בנוגע לארגון ניל"י.

העמדה של כל אחד מן הצדדים במחלוקת:

1. מצד אחד – המתנגדים למסור את פעילי הארגון לידי השלטונות התורכיים (ביניהם גם אלה התומכים בארגון):

עמדה זו באה לידי ביטוי בציטוט - **"אסור למסור לגרזום אף מרגלים..."**, כלומר אסור להוביל לכך שמרגלים יהודים יוצאו להורג בידי התורכים.

התמיכה בארגון נבעה מכך שמדובר בשיתוף פעולה עם הבריטים שהתבסס על ההנחה (והתקווה) שהבריטים ינצחו במלחמה וכבשו את א"י מיד התורכים (פגעו קשות באוכלוסייה היהודית בארץ ובתנועה הציונית).

נימוק שמחזק עמדה זו ע"פ הקטע: **"הריגול נעשה לטובת הצבא שהכל מצפים לו כאל גואל ומשחרר"**. אסור להסגיר את פעילי המחתרת מתוך אמונה שהצבא הבריטי לו הם מסייעים, יגאל את היישוב מאימת התורכים (הכוונה היא לגזירות הכלכליות, המשפטיות והאנטי-ציוניות שהטילו על היישוב בזמן המלחמה). הבריטים נתפסו ככאלה שעתידים לתמוך ביעדי התנועה הציונית בא"י.

נימוק נוסף - **"... המרגלים הביאו זהב לטובת המהגרים (העולים) ולטובתם של מוסדות ציבוריים"**: כלומר – הפעילות של ארגון ניל"י הובילה לתמיכה כלכלית וסיוע של הבריטים גם במפעל העפלה וגם בבנייה של מוסדות ציבור.

2. מצד שני – אלה שחשבו שחובת הציבור היא למסור את פעילי ארגון ניל"י לשלטונות.

עמדה זו באה לידי ביטוי בציטוט: **"מחובת הציבור למוסרם לרשות ולהציל את היישוב ואת כבודו"**. עמדה זו מאפינת רוב היישוב בארץ שהתנגד נחרצות לפעולותיה של ניל"י. הסיבה לכך על פי הציטוט היא החשש שאם התורכים יגלו את המחתרת הם ינקמו בכל היישוב. לכן, על מנת להציל את היישוב יש להסגיר את פעילי הארגון. יש לציין שניל"י היה ארגון שפעל על דעת עצמו ולא קיבל את מרות הנהגת היישוב. אנשיו אמנם היו גיבורים, אך הם אכן סיכנו את היישוב. פעילותו מעוררת דילמה הקשורה בלגיטימיות של קבוצת אנשים לפעול באופן עצמאי, למען מטרות שהיא מאמינה בהן, ללא אישור ההנהגה או הרוב. מנהיגי היישוב העריכו כי בריטניה תכבוש את הארץ גם ללא עזרת הארגון ולכן מהלך זה מיותר.

הציטוט: **"תחילה קיבלו המוסדות את הכספים ולבסוף פחדו... לקבל אותו"** מסביר את החשש של חלקים בהנהגה מההשלכות של חיבור לארגון ניל"י.

שאלה 12- דרכי הפעולה של התנועות הלאומיות

סעיף א'

שתי דרכי פעולה שנקטו התנועות הלאומיות במאה ה-19 לקידום מטרותיהן:

1. טיפוח תודעה לאומית וחיזוק הרגש הלאומי: חיזוק הרגש הלאומי נעשה בעיקר באמצעים חינוכיים. באמצעות החינוך, האדירו התנועות הלאומיות את מורשת העבר המשותף של הלאום, הדגישו את המאפיינים הייחודיים לאותו לאום, לימדו את המיתוסים וההיסטוריה המשותפת, השתמשו בסמלים ובשפה הלאומית. כל אלו הגבירו תחושת הלכידות, השייכות והנאמנות בין הפרט ללאום.
2. פעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית: הקמת אגודות חשאיות (מחתרות) הפועלות נגד השלטון הזר, יציאה להפגנות נגד השלטון וניסיונות להביא למהפכה שתוביל להקמת מדינה לאום ריבונית. בנוסף, נעשתה פעילות דיפלומטית לחיפוש אחר בעלי ברית עם אינטרסים משותפים. התנועות הלאומיות הובילו את העם במלחמות במטרה לכבוש את שטחי המולדת משליטים זרים ולהקים מדינת עצמאית.

סעיף ב'

על פי הרצל, דרך הפעולה הרצויה לקידום המטרות של התנועה הציונית הייתה –

פעילות פוליטית ודיפלומטית. הרצל שאף להשיג את השטח המיוחל להקמת מדינת לאום עבור העם היהודי באמצעות צ'רטר - אישור על פי חוק באמצעות פעילות דיפלומטית. הרצל לא רצה "להסתכן" לא"י כמו קבוצות ציוניות שפעלו לפניו. שני צעדי שנקט במסגרת תחום פעילות זה:

1. מו"מ עם קיסר גרמניה:

הרצל רצה שגרמניה תשפיע על הסולטן התורכי להיענות לבקשות היהודים להתיישב בא"י. גרמניה הייתה מקורבת לתורכיה והשתיים היו בנות ברית. בתמורה לעזרה, הציע הרצל לקיסר הגרמני נאמנות יהודית לגרמניה, וזיקה תרבותית של א"י לגרמניה (כלומר הקמת מדינה שתפעל ברוח התרבות הגרמנית). בנוסף הבטיח הרצל יציאת יהודים מגרמניה שתגרום להפסקת האנטישמיות. תוצאות המשא ומתן: תחילה היה נראה כי הקיסר היה מוכן לעזור להרצל, אך בהמשך נסוג מהחלטתו. הסיבה לכך הייתה כנראה חוסר נכונות הקיסר לפגוע ביחסים בין גרמניה ותורכיה. הרצל נכשל בהשגת הצ'רטר מגרמניה.

2. המו"מ עם שר המושבות הבריטי:

המו"מ עם בריטניה החל על רקע הפרעות ביהודים במזרח אירופה, בעיקר ברוסיה, שהובילו יהודים רבים להגר לבריטניה. בריטניה לא רצתה לקלוט יותר מהגרים יהודים וניסתה למצוא פתרון לבעיה. הרצל השתתף בוועדה מיוחדת שהוקמה באנגליה כדי למצוא פתרון לבעיית המהגרים היהודים. הוא פגש שם את שר המושבות הבריטי - צ'מברליין. הרצל ביקש ממנו שבריטניה תעניק חבל ארץ ליהודים בסמוך לא"י במטרה לפתור את בעיית המהגרים. הרצל רמז לבריטים, כי הוא מעוניין בקפריסין או בסיני, שהיו שטחים בריטיים הקרובים לא"י.

תוצאות המשא ומתן: צ'מברליין התנגד להתיישבות בקפריסין בשל מתיחות פנימית במדינה. לעומת זאת, הסכים צ'מברליין להתיישבות בחבל אל-עריש שבסיני ושלח ועדה לחקור את המקום. הוועדה גילתה שהמקום לא מתאים להתיישבות עקב מחסור במים וגם עקב התנגדות של המצרים. פעולות נוספות של הרצל בתחום זה שניתן להציג - המו"מ עם הסולטן התורכי; ניסיון לקדם את תכנית אוגנדה במסגרת הקונגרס הציוני השישי. ניתן גם להציג פעילות פוליטית ולהדגים באמצעות הניסיון להשיג צ'רטר, וגם את טיפוח תודעה לאומית ולהדגים באמצעות הקמת קונגרס בזל ותכנית בזל וכן הוצאה לאור של ספרים ועיתון ציוניים.

שאלה 13- היישוב היהודי בארץ-ישראל בשנים 1882-1914

סעיף א'

הסיבות לעליית יהודים לארץ ישראל בשנים 1882-1914 הן (יש להציג שלוש מבין הסיבות הבאות):

1. אנטישמיות ופרעות ברוסיה: "סופות בנגב" (1881-1882) ו"פרעות קיישינייב" (1903), הם ביטוי אכזרי לאנטישמיות המאורגנת ע"י השלטון הצארי ברוסיה. בעידוד השלטון, השתתפו בפרעות המוני העם, אשר גרמו לפגיעות קשות ביהודים הן מבחינה כלכלית והן מבחינה פיזית. הפרעות הבהירו ליהודים רבים כי את ביטחונם הפיזי תוכל להבטיח רק מדינת לאום בארץ משלהם. האנטישמיות חידדה אצל חלק מהיהודים את ההבנה כי הם נמצאים בסכנת חיים ולכן עליהם לעזוב את רוסיה ולעלות לא"י.
2. תום פרשת אוגנדה: התכנית שהציג הרצל בפני הקונגרס השישי, איימה לפלג את התנועה הציונית. חובבי ציון התנגדו להצעה בתוקף. הם דבקו בהגשמת הרעיון הציוני ע"י קביעת עובדות בשטח ועלייה לארץ ישראל. העלייה לארץ ישראל בתקופה זו נתפסה כפעולת מחאה נגד הצעת אוגנדה.

3. מותו של הרצל 1904: עם מותו של הרצל, רבים שחששו שכעת תמות גם התנועה הציונית, והישיבה ייעלמו. הרצל הותיר אחריו חלל גדול. רבים האמינו כי כעת הזמן לעלות במהרה וליישם את מטרות התנועה הציונית בשטח.
4. הספר "אוטואמנציפציה" של פינסקר: פינסקר היה המנהיג הרוחני של תנועת "חובבי ציון". פינסקר פרסם חיבור בשם "אוטואמנציפציה" בו טען כי רק ב"ארץ משלנו" תופסק התלות של העם היהודי בגויים והם ייהפכו לעם ככל העמים. בספרו, קרא פינסקר ליהודים לקום ולעלות לא"י ולכן היווה גורם משמעותי בדחיפת היהודים לקום ולעלות לא"י.
5. השאיפה להקים חברה שוויונית וסוציאליסטית: רבים מקרב אנשי העלייה השנייה, תמכו ברעיונות של סוציאליזם (יצירת חברה שוויונית וצודקת). האנטישמיות ברוסיה, לא אפשרה להם להילחם על החברה הסוציאליסטית בה הם דוגלים במקום מגוריהם. העלייה לארץ ישראל נבעה מהשאיפה להקים בה את החברה הסוציאליסטית המיוחלת.

סעיף ב'

אחד הרעיונות שהעולים לארץ-ישראל בתקופה זו ניסו להגשים היה "כיבוש העבודה" – זהו רעיון שהמשיג א.ד. גורדון ושקסם בעיקר לעולי העלייה השנייה. גורדון טען לקשר בין עבודת אדמה לגאולה עצמית ולאומית: על העם היהודי לחזור להיות עובד אדמה בארץ ישראל. העבודה היא תנאי להגשמה רוחנית ולאומית של הפרט ושל העם. רק שילוב של בעלות יהודית ועבודת יהודים (ולא ערבים) על הקרקע תקנה לעם ישראל את הזכות על הארץ. לפי א.ד. גורדון כיבוש העבודה אינה רק ערך ציוני אלא גם ערך מוסרי ואנושי. הבעיה של העם היהודי – עבודה לא יצרנית בגולה ולכן – "בעבודה לקינו ובעבודה נרפא". כדי ליישם את הרעיון רצו העולים להיות עובדי אדמה, חקלאים. שני קשיים של העולים להגשים אותו:

1. העולים של עלייה שנייה ניסו להתקבל כפועלים – חקלאים במושבות, אך איכרי המושבות דחו אותם – הם היו חילוניים מדי לטעמם, הם היו חסרי ניסיון בעבודה חקלאית אך דרשו לקבל שכר הוגן, וזכויות כמו דמי מחלה וחופשה. ובנוסף לכל אלה העבירו הפועלים ביקורת חריפה על האיכרים שייצגו עבורם את המעמד המנצל, הקפיטליסטי שיש ללחום בו ולבטלו. הם האשימו את האיכרים בכך שהם חוטאים לרעיון הלאומיות היהודית "הנכון" – הקמת חברה סוציאליסטית – יהודית.
 2. העולים לא ידעו לעבוד כחקלאים – הם היו חסרי הכשרה וניסיון בעבודה חקלאית. הם נדרשו ללמוד את המקצוע, אם באמצעות ההתנסות עצמה ואם בסיועו של המשרד הארצישראלי שהקים עבורם חוות לאומיות בהן ניתן היה ללמוד חקלאות.
- ניתן להציג גם את רעיון "כיבוש השמירה" באמצעות הקמת ארגון "השומר". הקשיים אתם התמודדו היו יחס הערבים השכנים, יחס השלטון העות'מאני, הצורך ללמוד את פעולת השמירה.
 - ניתן להציג גם את רעיון "החייאת השפה" באמצעות פועלו של אליעזר בן יהודי ואחרים להחייאת השפה העברית. הקשיים אתם התמודדו היו המתנגדים להחייאת העברית מאחר והיא שפת קודש, ארגונים שהקימו מוסדות חינוך בשפות אחרות (צרפתית ורוסית) עד כדי מלחמת השפות סביב הקמת הטכניון, קשיי החייאת השפה עצמם – הצורך בשיטות מקובלות להמצאת וחידוש מילים.

פרק שלישי

המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 14-16

שאלה 14- מקור – שלטון המנדט הבריטי והיישוב היהודי (בשנים 1945-1947)

סעיף א'

עמדת נציגי היישוב היהודי בנוגע למדיניות בריטניה בארץ-ישראל כפי שבאה לידי ביטוי בקטע היא הבעת מחאה עמוקה לממשלת בריטניה על יחסה ליישוב בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה (האגרת נשלחה בינואר 1946), ובעיקר על הפסקת העלייה לארץ.

בשנת 1939, ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה, פורסם "הספר הלבן" השלישי, ובו חוקים מחמירים ומגבילים כלפי היישוב היהודי וביניהם מכסת עלייה של 15,000 עולים לשנה במשך חמש השנים, עד 1944. בהמשך תותר עליית יהודים בהסכמת הערבים.

הנהגת היישוב היהודי כעסה מאוד על החלטות אלה ועם תום מלחמת העולם ציפתה שהמדיניות תשתנה ממספר סיבות המובאות בקטע (עובדות היסטוריות לחיזוק עמדת המחאה):
(על התלמיד להביא שתיים מאלה)

1. חזרת הבריטים מההבטחה שנתנו בהצהרת בלפור לתמוך בהקמת בית לאומי לעם היהודי –

"...התנכרות מדהימה לשליחות אינטרנציונלית גדולה, אשר בריטניה נטלה על עצמה; לסייע לעם

היהודי לשוב ולהקים לו את ביתו במולדתו..." - בהצהרת בלפור (1917) התחייבו הבריטים לסייע לעם היהודי להקים בית לאומי בא"י. עצירת העלייה לארץ מהווה חזרה מההבטחה שניתנה ולכן היא סיבה לאכזבה ומחאה.

2. התגייסות היישוב למלחמה לצד הבריטים – "מיטב בחורנו ובחורותינו הלכו נדבה (התנדבו) אל הצבא

הבריטי..." למרות הכעס על מדיניות ה"ספר הלבן" התגייסו כ-40 אלף יהודים מא"י לשורות הצבא הבריטי בזמן המלחמה. שאיפתם הייתה לסייע במלחמה נגד הנאצים. היישוב חשב שתרומה משמעותית זו תהיה לטובתו ותגרום לבריטים לשנות את מדיניותם כלפיו עם תום המלחמה.

3. אירועי השואה והפליטים היהודים שנותרו בסופה – "...בפני שרידי חרב היטלר, אשר אכלה מיליונים

מאחינו – נעולים השערים..." - הסבל שסבל העם היהודי בשואה הוכיח לדעת היישוב את הצורך הדחוף במדינה ליהודים, מעבר לכך נותרו באירופה מאות אלפי יהודים ששרדו את אימת השואה ורצו לעלות לארץ, אך המדיניות הבריטית מנעה זאת מהם.

סעיף ב'

"תנועת המרי העברי" הייתה ארגון גג תחתיו פעלו שלוש המחתרות שפעלו בארץ נגד הבריטים - ההגנה, האצ"ל והלח"י. היא הוקמה באוקטובר 1945 לטובת פעולה משותפת ומתואמת של המאבק הצבאי בבריטים. מטרות הקמת תנועת המרי העברי:

1. המטרה הכללית הייתה שינוי המדיניות הבריטית והתקדמות לקראת הקמת מדינה, הפעם באמצעות פעילות צבאית.

2. חיזוק כוחו של היישוב היהודי מול בריטניה: המחתרות הגיעו למסקנה כי פעולה משותפת ומתואמת של שלוש, תביא להגברת כוחו של היישוב היהודי בא"י במאבקו מול בריטניה ותייצר פעולות גדולות ומשמעותיות יותר כנגד הבריטים.

3. גיוס דעת קהל עולמית: פעולה משותפת תאפשר חשיפה משמעותית יותר למצוקת היהודים פליטי השואה. כך ניתן יהיה לגייס את דעת הקהל העולמית נגד מדיניות שלטון המנדט הבריטי בא"י.
4. הכפפת ארגוני הפורשים: הנהגת היישוב רצתה להכפיף את ארגוני הפורשים (לח"י והאצ"ל) למרותה במטרה למתן את פעולותיהם שנתפסו כקיצוניות.

דרך הפעולה של תנועת המרי:

- כל אחת מהמחנות המשיכה לפעול בנפרד אך נקבעה מפקדה משותפת – ועדת X, בה היו חברים נציגי כל הקבוצות הפוליטיות המרכזיות ביישוב. כל הפעולות אושרו ע"י הוועדה שהייתה כפופה לסוכנות היהודית.
 - כל מחתרת רכשה בעצמה את הנשק שלה ללא צורך באישור המפקדה.
 - נקבעו פגישות קבועות בין נציגי המחנות, בהן דנו על פעולות בתחום המעשי והמדיני.
 - פעולות "תנועת המרי" נשאו אופי סמלי - נבחרו יעדים בעלי חשיבות צבאית ופוליטית.
- התנועה פעלה 10 חודשים בלבד – בין אוקטובר 1945 ועד ליולי 1946. הסיבות לכך היו (על התלמיד להביא שתיים מאלה):
- המטרה לא הושגה: המאבק לא הביא לשום שינוי במדיניות הבריטית אלא רק להחמרתה.
 - "השבת השחורה" (מבצע בריטי שנועד לעצור את פעילות התנועה בו נעצרו מנהיגים רבים, נחשפו מצבורי נשק ורשימות לוחמים) הגבירה את ההבנה כי הפעילות הצבאית האלימה עשויה לסכן את המפעל הציוני ע"י תגובת חריפה של הבריטים ויצירת דעת קהל שלילית.
 - פעולות קיצוניות כמו פיצוץ מלון המלך דוד, זעזעו את היישוב ויצרו התנגדות לשיתוף פעולה עם ארגוני המחתרת הקיצוניים.
 - שיתוף הפעולה ב"תנועת המרי", נתן לגיטימציה וחיזק את ארגוני ה"פורשים" (אצ"ל ולח"י) במקום למתן אותם ולהכפיפם להנהגת היישוב.

שאלה 15- החלטת האו"ם מכ"ט בנובמבר 1947

סעיף א'

הפעילות הדיפלומטית של היהודים לגיוס מדינות שיתמכו בתוכנית החלוקה שנידונה באו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 הייתה ענפה ורחבה - בשבועות שקדמו להצבעה נעשה מאמץ דיפלומטי אדיר מצד נציגי המשלחת הציונית באו"ם לשכנע כמה שיותר ראשי ונציגי מדינות להצביע בעד החלוקה. הם טענו שהעולם חייב לעם היהודי חוב מוסרי בשל זוועות השואה ובשל מצב העקורים באירופה. התנועה הציונית גייסה יהודים בעלי השפעה פוליטית ובעיקר כלכלית בקרב המדינות החברות באו"ם. תפקידם היה לרתום את המנהיגים המקומיים לטובת התנועה הציונית ולהשפיע עליהם להצביע בעד הצעת החלוקה. למשל נעשתה פנייה לחברת פיירסטון האמריקאית – יצרנית גומי, בראשה עמד יהודי, שניצל את קשריו המסחריים עם הממשל בליבריה על מנת לדחוק בהם להצביע בעד.

ההצבעה אמורה הייתה להתקיים ביום רביעי 26/11. במהלך הדיון באותו היום חשו נציגי המשלחת הציונית באו"ם כי מרבית הדוברים מעלים חששות והתנגדויות להצעת החלוקה. בעזרת נציגי מדינות ידידותיות מאמריקה הלטינית, ובהתייעצות עם נשיא העצרת – ארנייה מברזיל, משכו את הדיון עד שעות הערב. אז לא נותרה ברירה בידי נשיא העצרת אלא להפסיק את הדיון באותו היום ולדחות את המשכו ואת ההצבעה עצמה ליום שבת 29/11. כך הצליחה המשלחת הציונית לתמרן את המצב ולקבל עוד כמה ימים לצבירת כמה שיותר קולות בעד החלוקה.

האינטרסים של ארצות הברית לתמוך בתכנית החלוקה היו אלה :

למרות חילוקי דעות בקרב הממשל האמריקני ולמרות לחצים שונים שהופעלו עליה, תמכה ארה"ב במהלך הדיון באו"ם בהצעת החלוקה.

הגורמים העיקריים לעמדה האמריקנית הפרו ציונית היו:

- א. **השפעת "המלחמה הקרה":** עצם התמיכה המפתיעה של ברית-המועצות בהקמת מדינה יהודית, דרבנה את ארצות-הברית לתמוך גם כן בתוכנית החלוקה כדי לא להשאיר לברית-המועצות את ההשפעה באזור לאחר עזיבת הבריטים. האמריקאים חששו שנוכחות סובייטית במזרח התיכון תעביר לצדם גם את הערבים ותפגע בכך באינטרסים האמריקאים.
- ב. **השפעת השואה על תחושת האשם של הממשל האמריקני:** תחושת אשמה בנוגע לעמדת ארה"ב בשאלת העזרה ליהודי אירופה בזמן השואה וחוסר העשייה בנושא.
- ג. **לחץ של יהודי ארצות-הברית ושל מנהיגים ציונים על הממשל האמריקני:** דעת הקהל בארה"ב ובעולם עודדו את הממשל האמריקני לתמוך בעמדה הציונית.

סעיף ב'

חסרון אחד של תוכנית החלוקה מנקודת המבט של היישוב היהודי הייתה הקביעה כי ירושלים תהיה בינלאומית – התכנית קבעה כי העיר תהפוך לאזור בינלאומי בפיקוח האו"ם שיכלול את העיר ירושלים וסביבותיה. האזור יהיה מפורז משום קדושתה של ירושלים לשלוש הדתות. כמושל העיר לא ימונה יהודי או ערבי אלא אדם מבחוץ. על ביטחון הפנים תשמור משטרה שאנשיה יגויסו בחו"ל. היישוב היהודי ראה בעיר את בירתו הנצחית ולכן הקמת מדינה ללא ירושלים היה חסרון גדול של התוכנית. (ניתן להציג גם את בעיית הרציפות הטריטוריאלית, המעבר הבעייתי בין שתי המדינות המתוכננות, ישובים יהודים שיישארו בשטח המדינה הערבית) שני יתרונות של תוכנית החלוקה מנקודת המבט של היישוב היהודי –

1. אישור האומות המאוחדות להקים מדינה יהודית בארץ ישראל – לראשונה התכנסו נציגי העולם ואישור לעם היהודי את זכותו להקים מדינה בארץ ישראל. אותו צ'רטר עליו דיבר הרצל ואליו חתר בפעילותו, אותה הבטחה שניתנה ע"י הבריטים, אושרה סוף סוף ע"י ממשלות העולם.
2. השטח שקיבלה המדינה בתכנית כולל את מרבית היישובים היהודים ואת הנגב – השטח של המדינה היהודית היה 55% משטח המנדט הבריטי. למנהיגות היישוב היה חשוב מאוד לקבל את הנגב כחלק משטח המדינה – אזור שומם הזקוק להפרחה והתיישבות אליו ניתן יהיה להביא את מיליוני היהודים שיעלו לארץ.

שאלה 16- מלחמת העצמאות

סעיף א'

שני הבדלים בין השלב הראשון של מלחמת העצמאות (מפרוץ המלחמה עד יום 14/5/1948) ובין השלב השני של המלחמה (מיום 15/5/1948 עד סוף המלחמה) הם :

1. האויב איתו התמודד הצד היהודי – בשלב הראשון של המלחמה נאבק היישוב היהודי מול כוחות לא סדירים שהורכבו מערביי הארץ ומתנדבים ממדינות ערב השכנות שבאו לסייע להם. בשלב המלחמה השני האויב היה צבאות סדירים של מדינות ערב – צבאות צעירים ומקצועיים.
2. מעמד ומצבו של הצד היהודי – בשלב הראשון של המלחמה היישוב היה בדרכו למדינה, ללא מוסדות רשמיים וחוקים שיסייעו לו לפעול. היו ליישוב מחתרות לוחמות שפעלו בשיתוף פעולה אך עם נשק

אישי בלבד ויכולות מוגבלות. בשלב השני של המלחמה כמה המדינה – הייתה חקיקה, נפתחו שערי העלייה, המשק כולו גויס למלחמה. והוקם צבא רשמי שהלך והתמקצע והתעצם משלב לשלב. (הבדל נוסף שניתן להציג – היישוב תחת שלטון בריטי או מדינה עצמאית)

נקודת דמיון אחת בין השלב הראשון של מלחמת העצמאות (מפרוץ המלחמה עד יום 14/5/1948) ובין השלב השני של המלחמה (מיום 15/5/1948 עד סוף המלחמה) היא:

מטרת המאבק – בשני השלבים חתרה מנהיגות היישוב ולאחר מכן ממשלת ישראל הצעירה, לממש את תכנית החלוקה ולהקים מדינה, ומשהוקמה – לשמור עליה. זאת מפני שמטרת האויב, גם אם השתנה מעט (מערביי הארץ למדיניות ערב) נותרה אחת – למנוע הקמת המדינה ומשהוקמה – להשמדה.

סעיף ב'

החשיבות של הקמת צה"ל במהלך מלחמת העצמאות היא:

- גורם אחיד וממלכתי** – חיילי צה"ל נשבעו אמונים למדינת ישראל, לחוקתה ולשלטונותיה המוסמכים, ולא למפקדי המחזרות שהיו מזוהות עם זרמים פוליטיים שונים. בן גוריון ראה בהקמת צה"ל הזדמנות לנטרל ולהחליש את הכוחות הפוליטיים הקיצוניים המחזיקים כוחות לוחמים. בן גוריון חשש שארגוני הפורשים - האצ"ל הלח"י, לא יהיו נאמנים למדינה החדשה.
 - גורם מקצועי** – הנהגת המדינה רצתה בהקמת צבא מאורגן, מסודר, מקצועי וממלכתי עם דרגות, היררכיה, מטכ"ל (פיקוד עליון מאוחד) – ולא אוסף לא מקצועי ולא מתואם של יחידות קטנות.
 - הקמת צה"ל איפשרה החלת "חוק גיוס חובה": היא אפשרה למצות את כוח האדם ביישוב היהודי ואת העולים החדשים על פי צורכי המדינה הצעירה.
- המניעים של הדרוזים להצטרף לצה"ל בזמן המלחמה היו אלה:
- לדרוזים אין שאיפה לאומית משל עצמם. הם חיו בשטחי סוריה לבנון וצפון ישראל ולכן היו בדילמה באיזה מהצדדים לתמוך במלחמה האזרחית. עוד לפני המלחמה התקיימו קשרים בין מנהיגות הדרוזים בארץ לאנשי ההגנה ואנשי הסוכנות היהודית ונרקמו הבנות. עם פרוץ המלחמה נטו מרבית המנהיגים הדרוזים להסתייג מנקיטת צד פעיל במלחמה אך התגייסות צעירי העדה מסוריה לגדוד ב"צבא ההצלה" הכניס את העדה למעורבות פעילה לטובת הערבים. בקרב שניהל הגדוד הדרוזי נגד כוחות היישוב באפריל 1948, באזור רמת יוחנן הוא ספג אבדות קשות ונאלץ לסגת.
- בין המפקדים משני הצדדים התנהלו שיחות חשאיות על הפסקת לחימה. מתוך הבנה של יחסי הכוחות והמגמה המסתמנת בלחימה כרת מפקד הגדוד הדרוזי ברית חשאית עם 'ההגנה'. סוכם כי הגדוד יעזוב את הארץ אך לוחמיו הרוצים בכך יוכלו להתגייס לכוחות היהודיים.
- בכך נקטעה הזרוע הצפונית-מזרחית של 'צבא ההצלה' לכיוון חיפה. המערכה באזור הוכרעה. הלוחמים הדרוזים שהגיעו מסוריה שבו לביתם, בעוד שבקרבת הדרוזים בארץ ישראל השתכנעו רבים כי ידם של היהודים תהיה על העליונה, ומשלב זה הצטרפו רבים מהלוחמים הדרוזים אל הכוחות הלוחמים היהודים ביולי 1948 התגייסה קבוצה של דרוזים מעספיה, דלית אל-כרמל (וסוריה) לשירות בצה"ל.
- טקס ההשבעה הראשון של המגויסים הדרוזים נערך במחנה 'נשר' ליד חיפה. הם סופחו כפלוגה דרוזית לחטיבה 9 – עודד, שלחמה בצפון מערב הארץ. פלוגה זו היוותה את הגרעין ליחידת המיעוטים. הפלוגה הדרוזית הייתה שותפה להישגיה של היחידה במבצע חירם בחזית הצפונית.

פרק רביעי**סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל**

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 20-17

שאלה 18- מקור – מלחמת יום הכיפורים (1973)**סעיף א'**

מדינת ישראל הופתעה כאשר פרצה מלחמת יום הכיפורים. בקריקטורה שפורסמה בתחילת המלחמה ניתן לראות את מצבה של ישראל בעקבות ההפתעה, בדוגמאות הבאות:

1. חבל התלייה סביב צווארו של "שרוליק" – בקריקטורה רואים את שרוליק נאבק בחבל תלייה המונח על צווארו והוא מנסה לחתוך אותו בסכין – הדימוי הוא לאיום שנוצר לפתע על המדינה, כאשר סוריה ומצרים פתחו במתקפת פתע וגרמו לאיום ממשי על המדינה. הפלישה המפתיעה גרמה לכך שהמצרים הצליחו לחצות את תעלת סואץ ולחדור את קו המוצבים שלאורכה – קו בר-לב (קו מוצבים שישראל האמינה שהוא בלתי חדיר לכוחו המצרים ושיוכל לעצור כל מתקפה קרקעית). הסורים פלשו לתוך רמת הגולן והגיעו כמעט עד לקו הכנרת. הסכין שמחזיק שרוליק מבטאת את הלחימה של החיילים עצמם נגד האיום, במקום מנהיגות שתתן מענה – נאלצו החיילים בשטח להתמודד לבדם מול האיום הצבאי שנוצר.
2. פרצופו הכועס והמאוכזב של שרוליק – מבטא את הכעס והאכזבה של הציבור הישראלי מחוסר המוכנות למלחמה. המנהיגות הישראלית פעלה תחת ההנחה כי הסבירות למלחמה נמוכה. גם כאשר הגיעו סימנים מעידים רבים לכך שעומדת לפרוץ מלחמה, סברו המנהיגים כי לא תפרוץ מלחמה. הסיבות היו אלה:

א. תפיסה מודיעינית שגויה - "הקונספציה"

הנחות היסוד של המודיעין הישראלי היו:

- 1) מצרים לא תחדש את האש עד שלא יהיו ברשותה מטוסים המסוגלים לתקוף מטרות בעומק מדינת ישראל (או טילי קרקע-קרקע).
 - 2) סוריה לא תצא למלחמה לבד בלי מצרים.
- הערכת המודיעין הישראלי הייתה כי לא צפויה מלחמה לפני שנת 1975. בישראל התייחסו בהתנשאות ובחוסר אמון להצהרותיו החוזרות של סאדאת ולא עשו מאמץ על מנת להיענות לקריאותיו, וכן זלזלו ביכולתו של הצבא המצרי. ההנהגה המדינית-ביטחונית הניחה שגם אם יפרוץ עימות, הכוח הצבאי הסדיר בסיוע חיל האוויר, יוכלו לבלום אותו, ולכן אין צורך לגייס מילואים מראש (אלא רק במידת הצורך).
- המודיעין הישראלי פירש באופן שגוי את כל הסימנים המקדימים בעקבות הנחת המוצא של המפקדים הבכירים. ראשי המודיעין דבקו בעמדתם כי "הסבירות למלחמה נמוכה ביותר", למרות שלל הידיעות שקיבלו. רק בבוקר יום הכיפורים ה-6 לאוקטובר התקבלה ידיעת מודיעין אמינה שלה כבר לא יכלו להתכחש. פרשת כשלון המודיעין ואי מוכנותו של צה"ל לפתיחת המלחמה כונו בציבור לאחר המלחמה בשם "המחדל".**

- ב. **תחושת עליונות צבאית:** הניצחון המוחץ בששת הימים הביא לתחושת שאננות של ישראל. ישראל חשה בעמדת כוח צבאית ברורה מול מדינות ערב. לתחושה זו התלוותה הרגשת זלזול ביכולת הצבאית של צבאות ערב והערכה כי לא יוכלו לשקם את כוחם הצבאי במשך זמן רב.

ג. **ביטחון ביכולות הישראליות:**

- (1) **ביטחון ביכולת ההתרעה:** היות ולישראל אין עומק אסטרטגי (שטחים שהיא יכולה להילחם בהם מבלי לסכן את מרכזי האוכלוסייה שלה), בנתה ישראל מערך מודיעין משוכלל שהיה אמור לאפשר התרעה מספקת (מספר ימים) למטרת גיוס מילואים. הסתבר כי מערך המודיעין אומנם היה משוכלל והזרים ידיעות על הכנות מצרים וסוריה למלחמה, אך הידיעות לא תורגמו כראוי להתרעה על פרוץ מלחמה. המודיעין נכשל בכך שלא סיפק בזמן התרעה על המלחמה המתקרבת.
- (2) **ביטחון ביכולת חיל האוויר להכריע:** לאור הצלחתו המרשימה של חיל האוויר במלחמת ששת הימים, המשיכה ישראל לבנות חיל אוויר חזק, והאמינה כי עליונותה האווירית תכריע את המלחמה הבאה. עם פרוץ המלחמה באופן מפתיע נפגעו כוחות חיל האוויר ולא הצליחו לספק את העליונות האווירית לה ציפו המנהיגים.
- (3) **ביטחון בקו בר-לב:** לאורך תעלת סואץ הוקם קו ביצורים חזק. ההנחה הרווחת הייתה כי קו הביצורים, בשילוב יחידות השריון, יעמדו בהתקפה מצרית. הנחה התבררה כלא נכונה, כיוון שמיד עם תחילת המלחמה נפרץ קו בר-לב, ותוך מספר ימים הוא נכבש ע"י המצרים (למעט מעוז אחד).

סעיף ב'

השפעת מלחמת יום הכיפורים על מדינת ישראל בשני תחומים:
(על התלמיד להביא שתי דוגמאות מכל תחום שבחר להציג)

השפעה בתחום החברתי

- **נפגעה תחושת הביטחון והאמון במערכת הביטחון ובהנהגה המדינית.** החברה הישראלית עד כה אופיינה בתחושת סולידריות גבוהה וגם אם נפרצו בה סדקים הם טושטשו ע"י תחושת אמון גדולה בהנהגה ובדרכה. המלחמה היוותה שבר שאפשר לתחושות חוסר האמון לפרוץ ולאחריה הממשלה והצבא היו נתונים לביקורת ציבורית יסודית. כמו כן, התערער האמון בשורה של אישי ציבור בצבא ובדרג הפוליטי (בראשם ראש הממשלה גולדה ושר הביטחון משה דיין).
- **הופעת תנועות מחאה:** החלו להופיע תנועות מחאה שאנשיהן היו קצינים וחיילים שחזרו מן המלחמה. אחד ממובילי תנועות המחאה היה סרן מוטי אשכנזי, שהיה מפקד מעוז היחיד בקו ברלב שלא נפל בידי המצרים. תנועות המחאה קיימו הפגנות וקראו להתפטרות הממשלה ואנשי מפתח בה. תנועות המחאה ביטאו את השבר שחל באמון שנתנו האזרחים בהנהגה המדינית והצבאית.
(ניתן להציג גם את ההתמודדות עם השכול, השבויים והנעדרים)

השפעה בתחום הפוליטי

- **שינויים במפה הפוליטית:** ועדת אגרנט פטרה את הדרג המדיני מאחריות למחדלי המלחמה, אך תנועת המחאה נגד הממשלה הביאה להתפטרות שר הביטחון משה דיין ולאחר מכן להתפטרות ממשלת גולדה מאיר. בנוסף, הביקורת הציבורית הנמשכת על הממשלה סללה את הדרך למהפך הפוליטי של 1977, בו עלתה לשלטון לראשונה מפלגת הליכוד בראשות מנחם בגין.
- **הגברת הקיטוב בחברה הישראלית בעניינים מדיניים:** בחברה הישראלית גבר הקיטוב בין ימין מדיני, לשמאל מדיני. הימין - שקרא להגביר את האחיזה בשטחי יהודה ושומרון על ידי התנחלות רחבת היקף (נציגיו היו תנועת "גוש אמונים"). השמאל - קראו לווייתורים טריטוריאליים לערבים תמורת הסדר שלום (נציגיו היו תנועת "שלום עכשיו").

ניתן להציג דוגמאות בתחומים נוספים: כלכלי (משבר כלכלי, התגברות התלות הכלכלית בארה"ב; ביטחוני (ועדת אגרנט ופיטורי בכירים בצה"ל, היערכות מחודשת בתוך מבנה הצבא).

שאלה 19- דה – קולוניזציה; גורל היהודים בארצות האסלאם

סעיף א'

תהליך הדה-קולוניזציה הוא תהליך שלילת הקולוניאליזם. הקולוניאליזם (קולוניה = מושבה) הוא השתלטות מעצמות (כגון בריטניה וצרפת) על שטחים מחוץ ליבשת אירופה - באסיה, אפריקה ואמריקה בעזרת התיישבות והקמת מערכת שלטונית. ההשתלטות כללה את ניצול האוכלוסייה המקומית ומשאבי הטבע שלה לצרכי המעצמה הכובשת.

תהליך הדה-קולוניזציה הביא בהדרגה לסיום שליטת המעצמות על המושבות מעבר לים, והקמת מדינות עצמאיות בארצות אלה. התהליך התרחש בכל אזור בו היה קיים שלטון קולוניאליסטי. ראשית תופעת הדה-קולוניאליזם היא בין שתי מלחמות העולם, אך השיא התרחש לאחר מלחמת העולם השנייה - בשנות ה-50 וה-60 של המאה העשרים. שני מאפיינים של התהליך (על התלמיד להביא שניים מאלה):

1. **תהליך מורכב והדרגתי**: במרבית המדינות מדובר בתהליך שחרור מתמשך ולא במלחמת שחרור חד פעמית.
2. **מאבק לאומי "קלאסי"**: בדרך כלל ניתן להבחין שהמאבקים הלאומיים התנהלו באותם שלבים שאפיינו את המאבק הלאומי באירופה (גיבוש הרעיון ויצירת תודעה לאומית ע"י אליטות משכילות, הקמת תנועה לאומית, מאבק עממי והסתייעות בגורמים חיצוניים).
3. **ניסיון המעצמות לשמור על האינטרסים שלהן**: המדינות הקולוניאליות ניסו לשמר את מעמדן באמצעות חתימה על הסכמים עם התנועות הלאומיות. הסכמים אלה הקנו לתנועות הלאומיות מידה מסוימת של אוטונומיה בתמורה לשמירה על האינטרסים של המעצמות.
4. **המזרח התיכון הקדים את צפון אפריקה**: עמי המזרח התיכון החלו את התהליך בין שתי מלחמות העולם, וחלקם גם השיגו עצמאות קודם למלחמה. בצפון אפריקה החל התהליך רק לאחר המלחמה ועל כן העמים זכו בעצמאות רק בשנות ה-50 וה-60. נראה כי ההבדל נבע משיטת השלטון השונה – שיטת המנדטים¹ במזרח התיכון (אשר הייתה אמורה להכין את העמים לעצמאות), אל מול שיטת הקולוניות שהונהגה בצפון אפריקה.
5. **השוני בין עמים שחיו תחת שלטון בריטי ועמים שחיו תחת שלטון צרפתי**: תהליך השחרור הלאומי של העמים שחיו תחת שלטון בריטי היה בד"כ קל ומהיר יותר. הגורם לכך הוא השוני בתפיסתן הבסיסית של בריטניה וצרפת את אופי שלטוןן: בריטניה ראתה באזורי השליטה אמצעי להבטיח את האינטרסים שלה, ולכן הייתה מוכנה לעזוב את המושבות מעבר לים כל עוד אלה הובטחו. צרפת לעומתה, עשתה זאת כשליחות תרבותית. אי לכך, הושיבה צרפת צרפתים במושבות וסיפחה חלק מהן לצרפת.

סעיף ב'

שני גורמים (מלבד דה-קולוניזציה) שהשפיעו על מצב היהודים בארצות האסלאם משנות הארבעים עד סוף שנות השישים של המאה ה-20 הם (ניתן להציג שניים מאלה):

- א. **השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות**: הסכסוך הערבי-ישראלי בא"י השפיע על מצבם של יהודי ארצות האסלאם בהיבטים הבאים:

¹ **מנדט**: ייפוי כוח שניתן למעצמה כלשהי לשלוט באופן זמני על שטח שהאוכלוסייה בו עדיין אינה בשלה ל**שלטון עצמי**. המנדט ניתן ע"י האו"ם במטרה לפתח את השטח ולהדריך את העם כך שבסופו של דבר תתאפשר הקמת מדינת לאום עצמאית.

- **המעגל הראשון:** מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל (1947-1949) – מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, בה התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים: כ-600 מתוכם נאסרו ורכוש רב הופקע. במדינה אף היו פרעות ביהודים שהביאו להרוגים ופצועים רבים.
 - **המעגל השני:** מדינות שלא נלחמו נגד ישראל (איראן, תורכיה, תימן, ומדינות צפון אפריקה). גם במעגל זה נתנה המלחמה את אותותיה, אך בעוצמה פחותה. בלוב לדוגמא, התחולל ביוני 1948 גל אלימות קשה נגד היהודים.
 - **הפאן-ערביות ופעילותה של הליגה הערבית:** מדינות ערב הדגישו את אחדות העולם הערבי כנגד הישות הציונית שנתפסה כזרוע של האימפריאליזם המערבי. מגמה זו הכניסה גם את מדינות המעגל השני לעימות עם מדינת ישראל וכפועל יוצא – גם את יהודי מדינות אלה. הליגה הערבית השתמשה בשנאה לישראל כגורם מאחד של העולם הערבי.
- ב. **ציונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י:** הפעילות הציונית התקיימה במדינות האסלאם כבר מראשית שנות ה-20. בעקבות השואה, התרחבה פעילות התנועה, והודגשה בה חשיבות העלייה לא"י וחשיבות המאבק להקמת מדינה. לאלה יש להוסיף את הזיקה הדתית וההיסטורית העמוקה לא"י שאפיינה את יהודי ארצות המזרח ואת ההתלהבות שאחזה בהם עם קום המדינה.
- ג. **'חיסול גלויות':** ממשלת ישראל נקטה במדיניות שכונתה 'חיסול גלויות'. משמעות המדיניות הייתה העלאת קהילות שלמות לישראל. הגורמים לכך היו התפישה לפיה מדינת ישראל היא המרכז היהודי העולמי והיא האחראית לגורל היהודים בעולם כולו, לצד הכרה כי מצבם הביטחוני של יהודי ארצות האסלאם הולך ומתערער וקיומם נמצא בסכנה.
- השפעת אחד מהגורמים שהצגתי על היהודים במדינת עיראק עליה למדתי – השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות:
- עיראק קיבלה עצמאות חלקית מהבריטים בשנות השלושים, וכבר אז החלה בה אפליה כנגד היהודים ומעמדם הורע. רבים מהם נושלו ופוטרו ממקומות עבודתם. בעיראק חיו כ-120 אלף יהודים. לאחר פרוץ מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל (1948), התעורר בעיראק שוב גל של פגיעות ביהודים, בבגדד ובמקומות נוספים. על רקע השתתפות כוחות צבא עיראקי במלחמה בישראל החל השלטון להחמיר את יחסו ליהודים. המקרה החמור ביותר היה כאשר סוחר יהודי עשיר בשם שפיק עדס, הואשם ברכישת נשק עבור הציונים בא"י. הוא נידון למוות והוצא להורג בפני המון גדול שבא לחזות בתלייתו. כישלונות הצבא העיראקי במלחמת העצמאות גרמו לכך שעוד ועוד יהודים הועמדו למשפט ונאסרו לתקופות מאסר שונות.
- "מבצע עזרא ונחמיה": בשנת 1950 החליטה ממשלת ישראל, שחיי יהודי עיראק בסכנה קיומית ויש להעלותם באופן מידי לארץ ישראל. ממשלת עיראק הסכימה לעלייה המאורגנת בתנאי שהיהודים יוותרו על כל רכושם. במבצע עלו לארץ כ-120,000 יהודים (בעיראק נשארו כ-6,000 יהודים בלבד).

שאלה 20 - עלייה וקליטה במדינת ישראל

סעיף א'

שתי סיבות לעלייה למדינת ישראל מאירופה בשנות החמישים (יש להציג שתיים מאלה):

1. **מדינת ישראל נתפסה כבית וכתחליף להרס ולחורבן שהביאה המלחמה**: אירועי השואה הפכו את אירופה לבית קברות של משפחות הניצולים. אירופה כבר לא נראתה להם כמקום בו יוכלו לשוב ולהקים משפחה ובית. רבים ראו בחיים בארץ ישראל ובמדינה יהודית כמילוי הצו האחרון שהשאירו הקורבנות.
2. **המשך תסיסה אנטישמית באירופה**: המשך הפגיעה הפיזית ביהודים שחזרו לבתיהם, הבהירו לרבים כי האנטישמיות היא עדין תופעה רווחת ולכן עליהם לבסס את חייהם בארץ ישראל כמקום מקלט (גם אחרי מלחמת העולם השנייה, יהודים רבים נרצחו על רקע אנטישמי, בעיקר בפולין).
3. **בריה מהשלטון הסובייטי במדינות הגוש המזרחי**: עם סיום המלחמה, השליטו הסובייטים משטר קומוניסטי בכל מדינה שאותה "שיחררו" מהכיבוש הנאצי. אזרחי המדינות שנשלטו על ידי בריה"מ, נאבקו וניסו להשיג עצמאות. תסיסה זו, ערערה את ביטחונם האישי של היהודים בארצות אלה כיוון שרבים מהם זוהו כחלק כאוהדים של המשטר הקומוניסטי. בנוסף – החשש מסגירת הגבולות ואיסור הגירה מהמדינות הקומוניסטיות, הוביל רבים לנסות ולברוח מהר ככל האפשר.

שתי סיבות (אחרות) לעלייה למדינת ישראל מארצות האסלאם בשנות החמישים (יש להציג שתיים מאלה):

1. **הקמת מדינת ישראל**: יהודים רבים בארצות אילו ראו בהקמת המדינה מעשה השגחה עליונה ואות לביאת המשיח. יחד עם זאת, הקמת המדינה הביאה להתגברות **מעשי פגיעה פיזית ביהודים מצד הערבים**. לאחר מלחמת העצמאות נהרגו עשרות יהודים ומאות נפצעו בהתפרצויות אלימות במרוקו, לוב ובמצרים. התפרצויות אלה **ערערו את ביטחונם האישי של היהודים** ודרבנו את עלייתם.
2. **חיזוק הפעילות הציונית**: שליחים ציוניים נשלחו לקהילות היהודיות בכדי לשכנע אותם לעלות ארצה.
3. **השפעות הזה קולוניזציה**:

- **הקמת המדינות העצמאיות** - בריטניה וצרפת ששלטו בארצות האיסלאם מהמאה ה-19 ובתוקף המנדט לאחר מלחמת העולם הראשונה, החלו בתהליך עזיבה. ארצות האיסלאם הפכו למדינות ריבוניות לאחר תקופת השלטון הקולוניאלי. תהליך יציאתן לעצמאות, לווה בחיזוק מגמות ערביות ואסלאמיות. המגמות הערביות הופנו כלפי אויב משותף: נוכחותה של המדינה הציונית במזרח התיכון הערבי. מגמות אלה ערערו את עתידם וביטחונם של היהודים.
- **התערעור מעמדם של היהודים בשל תהליך הזה-קולוניזציה** - בזמן שלטון של המעצמות הזרות, היהודים השתייכו לבני המעמד הגבוה, יחסית לסביבה המוסלמית. כיוון שהיהודים היו ביחסים טובים עם השלטון הזר, רבים קישרו בין היהודים לקולוניאליזם המערבי. היהודים שהשתלבו במערכות הממשל התרחקו מאורח החיים של החברה המוסלמית-ערבית ונחשבו לנטע זר. כשעזב השלטון הקולוניאלי נוצר חלל ריק, שאת מקומו היו עתידים לתפוס גורמים ערביים מקומיים. ליהודים לא היה עוד מקום במערכת השלטונית החדשה, וכך התערער מצבם הכלכלי והביטחוני.

סעיף ב'

"כור ההיתוך" הינו השם שניתן לתפיסה שהנהיגו מנהיגי המדינה בנוגע לקליטת העולים בשנים אלו. בבסיס התפיסה עמדה המטרה **לשלב באופן מוחלט את המהגרים החדשים בחברה הישראלית גם במחיר מחיקת זהותם התרבותית הקודמת**. על פי תפיסת כוך ההיתוך, יש לבנות בארץ תרבות ישראלית חדשה ולכן על העולים לוותר על תרבותם ואורח חייהם הקודמים. בן גוריון שאף ליצור אפיון של דמות "הישראלי", ולאפיין

אנשים לא כ"עיראקים", "פולנים" וכו' אלא כ"ישראלים". לבן-גוריון היה חשש גדול, כי חברה שתיבנה מקבוצות מרובות ומגוונות כל-כך, לא תצליח להישאר מאוחדת.

הנחות היסוד של תפיסת כור ההיתוך:

- השאיפה לאחידות תרבותית של אזרחי המדינה – כמו בשאר המדינות המודרניות.
- קיים מדרג תרבותי: התרבות של "היהודי החדש" שנוצרה בארץ בימי העלייה השנייה, טובה יותר מהתרבויות האחרות מהן הגיעו העולים החדשים.
- שלילת הגולה: הנחת היסוד לפיה היהודי בגלות היה "חולה" ובא"י עליו להבריא ממחלתו – כלומר להיות חזק, לדעת להגן על עצמו, לעבוד בעבודות פיזיות (ולא במקצועות שקשורים לכסף כמו בגולה). ציטוט שמלמד על הנחה זו: "יש להוציא את היהודים מהגלות ולהוציא את הגלות מהיהודים".
- המדינה ראתה עצמה כבעלת זכות לדרוש מכל העולים, מכל הגלויות, לזנוח את תרבותם הקודמת ולאמץ את התרבות העברית החדשה.

עמדתי בוויכוח האם מדיניות "כור ההיתוך" תרמה להתגבשות החברה הישראלית או יצרה פערים ומתחים היא ש...

טיעונים בעד המדיניות – תרמה להתגבשות חברה חדשה ומלוכדת במדינת ישראל (יש להציג אחד מאלה) –

- עם הקמת המדינה נקלט מספר חסר תקדים של עולים וממספר גדול של מדינות ותרבויות והיה חשש שלא ניתן יהיה להתמודד עם אתגרי המדינה ללא אחידות בין אזרחיה. אתגרי המדינה היו מורכבים ודרשו מוכנות גדולה להקרבה עצמית ולתרומה חלוצית – בתחומי הביטחון (נדרש לייצב את הגבולות החדשים), ההתיישבות (נדרש להקים יישובים חדשים על הגבולות ובפריפריה) והכלכלה (נדרשו ידיים עובדות בחקלאות ובתעשייה) נדרשה המדינה להתפתח במהירות ונאלצה לכפות על העולים מגורים, תעסוקה והתגייסות שלא דווקא התאימו לרצונם או כישוריהם. לכן לא הייתה ברירה אלא לנקוט במדיניות אחידה ומאחדת.

- הזהויות השונות נתפסו כאיום על הזהות שכבר נוצרה בארץ (במיוחד כשקיימות שלל זהויות משלל מדינות) ועלה חשש שהעולים ישנו את אופייה של המדינה שהתגבש ע"י החלוצים. העליות לארץ לפני קום המדינה ייצרו זהות יהודית חדשה – ישראלית. דמות "הישראלי" ע"פ התפיסה הוא "הצבר": חזק, מגן על מולדתו, חי מעבודת כפיים (עבודה פיזית), בעל תרבות מערבית (אירופאית) ומעמיד את צרכי החברה מעל צרכיו האישיים. מרבית העולים שעלו לאחר קום המדינה לא התאימו למאפיינים אלה ועלה חשש של הוותיקים שהשינוי התרבותי שיביאו אתם העולים, יפגע בזהות שנוצרה והתגבשה עד כה.

טיעונים נגד המדיניות – יצרה פערים ומתחים בחברה הישראלית (יש להציג אחד מאלה) –

מדיניות "כור ההיתוך" הרחיבה את הפערים בחברה הישראלית –

- בתחום הדיור: הוותיקים גרו בעיקר בערים ובקיבוצים, בעוד העולים החדשים יושבו ביישובים נידחים כמו עיירות הפיתוח שהוקמו בפריפריה.
- בתחום התעסוקה: משרות חשובות ניתנו לוותיקים (משרות פוליטיות, ציבוריות ותפקידים ממשלתיים), רוב הוותיקים בחרו את מקום עבודתם ואופי התעסוקה שלהם, ואילו רוב העולים נאלצו למצוא פרנסה בעבודות פשוטות ששכרן נמוך והיו ללא יוקרה חברתית.
- סטריאוטיפים שליליים: חלק מהציבור בישראל, ההנהגה שעסקו בתהליך הקליטה טענו בהכללה כי העלייה מארצות האסלאם היא עלייה פרימיטיבית וחסרת השכלה, שעלולה חלילה לשנות את פני החברה הישראלית ואופייה החילוני, המודרני והסוציאליסטי. דעות אלה פגעו בעולים והגבירו אצלם את תחושת

הזעם והתסכול. העולים זכו לזלזול וליחס מחפיר מצד האליטה האשכנזית השלטת, שלא ידעה כיצד להתמודד עם הקהילה המזרחית.

- **אירועי ואדי סאליב:** וואדי סאליב היא שכונת עוני (ערבית לשעבר) בתחתית העיר חיפה, שמרבית תושביה בשנות ה-50 היו יוצאי מרוקו שנשלחו להתגורר בה.

בשנת 1958, חיו בארץ כ-160 אלף יוצאי מרוקו ומצבם היה קשה. רבים מהם התפרנסו בדוחק מעבודות זמניות והתגוררו בעיירות מרוחקות. אלו מהם שהגיעו אל הערים הגדולות, התגוררו בשכונות עוני צפופות, דוגמת ואדי סאליב. בשנה זו עדיין חיו משפחות רבות במעברות, שרבות מהן היו מקרב יוצאי מרוקו.

האירועים

המהומות בואדי סאליב התחילו בתגרה מקומית בבית קפה בשכונה. כוחות משטרה שהגיעו למקום, ירו באחד המשתתפים בתגרה, **עקיבא אלקריף**, שלטענתם היה שיכור וגילה התנגדות. הפצוע הובל לבית חולים אך בשכונה נפוצו שמועות-שווא שהסעירו את הרוחות, לפיהן הפצוע מת.

קבוצת פעילים מהשכונה, ניצלו את האירוע כדי לקדם את מטרותיהם החברתיות-פוליטיות. הם חיברו כרוז אשר קישר בין הכוח שהפעילה המשטרה כלפי השיכור, ובין יחס הקיפוח והאפליה כלפי העולים ממרוקו תושבי ואדי-סלאיב. הפעילים אירגנו הפגנה בה נשאו דגלים שחורים ואת דגל המדינה טבול בדם. ההפגנה התפזרה ללא אלימות. למחרת שוב התחוללו התפרעויות בכמה מוקדים בשכונה: המתפרעים הציתו מכוניות, פגעו בבתי קפה ובמועדונים של מפא"י (מפלגת השלטון) ושל הסתדרות העובדים (ארגון המזוהה עם השלטון ועם היישוב הוותיק). צעירים מהשכונה עלו להר הכרמל ופגעו בחלונות ראוה ובאוטובוס נוסע. בתגובה, עצרה המשטרה חלק מהמפגינים, אך המהומות התפשטו לאזורים נוספים בארץ.

תוצאות האירועים

בעקבות המהומות הוקמה ועדת חקירה ציבורית. על הוועדה הוטל לבדוק את הגורמים לאירוע ואת מהלכו, ולהציג המלצות לטיפול במניעתם בעתיד. בפני הוועדה העיד אחד מיוזמי המאבק - דוד בן הרוש.

דבריו שיקפו את המרידות הרבה של יוצאי צפון אפריקה, והביאו לתחילתו של ויכוח חריף שהתנהל בעיקר בעיתונות. חלק מהציבור טען כי בישראל אכן מתקיימים קיפוח ואפליה על רקע מוצא עדתי. אך היו גם שסירבו לשמוע את קולות הביקורת של יוצאי צפון אפריקה וטענו כי מצבם הירוד נובע "מאיכותם" (כלומר הם אינם מוכשרים מספיק ומובילי המאבק הם "עבריינים").

המהומות ברחבי הארץ ומסקנות הדו"ח, חייבו את מקבלי ההחלטות בישראל ואת הציבור להתעסק בנושא שעד עתה לא עמד בראש סדר היום. רבים החלו להבין כי המהומות נבעו ממצוקה חברתית-עדתית קשה, ופתרון הבעיות מחייב תכנון מדיניות שתשנה את סדר העדיפויות של החברה בישראל. האירועים אכן השפיעו על החלטות הגורמים הממלכתיים בתחומים חברה וכלכלה.